

УДК 378:[37.13:37.032]

Чередниченко Л. А.

ВИЗНАЧЕННЯ СУТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Анотація. У статті висвітлено суть професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи з позицій особистісно-орієнтованого, компетентнісного та культурологічного підходів, розкрито особливості і напрями педагогічної роботи у контексті окреслених наукових підходів, сформульовано узагальнене визначення поняття «професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи», наведено погляди науковців щодо модернізації й оновлення змісту професійної підготовки педагогічних кадрів відповідно до сучасних потреб соціального розвитку суспільства, а також вимог національної системи педагогічної освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, наукові підходи, майбутній учитель, початкова школа.

Чередниченко Л. А.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ

Аннотация. В статье освещена суть профессиональной подготовки будущего учителя начальной школы с позиций личностно-ориентированного, компетентностного и культурологического подходов, раскрыты особенности и направления педагогической работы в контексте указанных научных подходов, сформулировано обобщенное определение понятия «профессиональная подготовка будущего учителя начальной школы», представлены современные взгляды ученых о модернизации содержания профессиональной подготовки педагогических кадров с учетом потребностей социального развития общества и требований национальной системы педагогического образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, научные подходы, будущий учитель, начальная школа.

THE DEFINITION OF THE ESSENCE OF TRAINING FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENTIFIC APPROACHES

Summary. The article highlights the essence of professional training of future elementary school teachers from the standpoint of scientific approaches, such as: learner-centered, competence, cultural, and also special features and directions of educational work in the context of these scientific approaches have been revealed. The generalized definition of «professional training of future elementary school teachers» has been formulated, which is considered as an organized, focused, systematic and dynamic process of interaction between its participants (teachers and students), aimed at personality development of the specialist (mastery of future elementary school teachers, a set of professional knowledge, skills and the development of personal and professional qualities), thereby ensuring its readiness for successful pedagogical activity and the ability to competently solve professional problems. The views of the scientists have been presented on the modernization of the content of professional teaching staff training to meet modern needs of social development and the requirements of the national system of teacher education. The prospect of further searching on the problem of training future elementary school teachers is specified.

Key words: training, scientific approaches, future teacher, elementary school.

Постановка проблеми. У стратегічних законодавчих документах нашої держави визначено головну мету розвитку освіти, яка полягає у створенні умов для особистісної та творчої самореалізації кожного громадянина України, формуванні людини, здатної навчатися впродовж усього життя, розвивати цінності громадянського суспільства тощо. Важливу роль у вирішенні цих завдань відіграє саме вчитель, бо він є реалізатором державної політики щодо розвитку і виховання майбутнього покоління. Адже від його підготовки залежить як професіоналізм, так і якість педагогічної діяльності. Так, вимоги сьогодення висувають на перший план не просто наявність у вчителя початкових класів ґрунтового набору знань, але й вмінь швидко та ефективно застосовувати їх у реальному житті, здатності й готовності до постійного саморозвитку та самоосвіти. Тобто під час професійної освіти повинні бути створені умови для перетворення особистості студента у вчителя-професіонала, спроможного вирішувати все різноманіття завдань, пов'язаних із навчанням, вихованням і розвитком молодших школярів. Тому на порядок денний постає проблема модернізації професійної підготовки педагогічних кадрів, що відповідатиме сучасним потребам соціального розвитку суспільства й вимогам національної системи педагогічної освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У площині різних галузей наукового знання поняття «професійна підготовка» майбутнього вчителя має свої відмінності. Психологи розглядають її як засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, розвитку пізнавальної і творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно значущими знаннями,

вміннями й навичками. Педагоги вбачають сутність такої підготовки у засвоєнні людиною інтелектуалізованих знань, умінь та формуванні необхідних особистісних професійних якостей.

Зазначимо, що у педагогічному аспекті проблема підготовки майбутніх фахівців у сфері освіти є однією з найбільш важливих і поширених. Свідченням цьому можуть служити численні дослідження О. Абдуліної, С. Архангельського, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Н. Кузьміної, М. Лещенко, Н. Ничкало, Г. Парінової, Л. Пуховської, І. Раченко, С. Сисосвої, В. Сластьоніна, А. Щербакова та інших, згідно яких у педагогічній науці склалися різні підходи до визначення сутності професійної підготовки вчителя, але загальним, об'єднуючим є розуміння її як цілеспрямованого педагогічного процесу.

Мета статті – з'ясувати суть професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи з позицій особистісно-орієнтованого, компетентнісного та культурологічного підходів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури в межах нашого дослідження дає можливість стверджувати, що проблему професійної підготовки вчителя в умовах сьогодення доцільно розглядати з позицій особистісно-орієнтованого, компетентнісного та культурологічного підходів.

Особистісно-орієнтований підхід є значущим для аналізу досліджуваної проблеми в тому розумінні, що в процесі професійної підготовки майбутній фахівець стає активним суб'єктом цього процесу, що передбачає його самовизначення, самореалізацію, самооцінювання, самоствердження, самовдосконалення. У даному випадку освітній процес спрямований на різнобічний розвиток особистості майбутнього вчителя поча-

ткової школи у різноманітних видах педагогічної діяльності, його морально-ціннісної сфери і має бути зорієнтований не лише на підготовку предметника, але й на формування вчителя-гуманіста, носія провідних ідей національної та загальнолюдської культури, особистості творчої і допитливої. Основи цього підходу окреслені у роботах В. Гриньової [1;], І. Зязюна [2], О. Сухомлинської та ін.

Треба зазначити, що зараз в сучасних умовах розвитку суспільства відчутно виявляються гуманістичні вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя початкової ланки освіти, суть яких полягає у: визначенні освітніх цілей (актуалізація і розвиток особистості фахівця); вдосконаленні змісту професійної підготовки, в якому освітній стандарт, що зорієнтований на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, органічно поєднується з потребами, інтересами, можливостями студентів; відпрацюванні навчальних технологій, що забезпечують затребуваність особистого досвіду і інтересів майбутніх спеціалістів, формування їх суб'єктивної позиції в освітньому процесі, стимулювання до постійної роботи над собою, самопізнання, самореалізацію, самовдосконалення тощо.

Так, В. Гриньова вважає, що одним із головних завдань педагогічного процесу підготовки майбутнього вчителя є перетворення особистості студента у вчителя-професіонала, спрямованого на неперервний професійний розвиток, спроможного вирішувати все різноманіття завдань, пов'язаних із навчанням, вихованням і розвитком школярів. На її думку, головними у процесі підготовки мають стати такі напрями, як: інтеграція, гуманізація, професійна спрямованість, естетизація [1].

Зауважимо, що особистісна орієнтація професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів є потребою часу. Вона стає об'єктом численних психолого-педагогічних досліджень, де пізнавальна орієнтація стає обов'язковою частиною особистісної орієнтації, а пізнавальний досвід – частиною цілісного досвіду особистості. Вона не ставить під сумнів значення професійних знань, умінь і навичок, але визначає їх роль як засобів, інструментів самореалізації особистості в процесі оволодіння майбутньою професією, поєднує процес підготовки фахівця з його потребами, інтересами і можливостями.

Компетентнісний підхід до розгляду проблеми професійної підготовки вчителя знайшов своє відображення у наукових працях Е. Зеєра, Н. Кузьміної [3], М. Кухарева [4], А. Маркової [5], О. Мороза [6], А. Хуторського [7] та ін. У межах цього підходу окреслюються особливості

змістовного наповнення процесу педагогічної підготовки, що зорієнтований на формування професійної компетентності вчителя, яка представляє собою інтегральний прояв професіоналізму, де поєднуються елементи професійної і загальної культури майбутнього фахівця (рівень освіченості, достатній для самоосвіти і кваліфікованого вирішення професійних завдань), готовності й здатності до педагогічної діяльності, що конкретизується у певній системі знань, умінь, досвіду роботи.

На нашу думку, сучасна система підготовки не може бути ефективною, якщо вона не спирається на концепцію компетентності, оскільки кваліфікаційні характеристики фахівця знаходяться у прямому взаємозв'язку з наявними соціокультурними умовами суспільства і з перспективами його розвитку загалом. Так, з орієнтацією професійної освіти на європейські стандарти відбувається підвищення вимог до підготовки майбутніх спеціалістів відповідно світовим запитам. Тому у зв'язку зі зміною освітньої парадигми та принципово новим цілепокладанням у педагогічному процесі результатом підготовки сьогодні визначаються вже не знання, уміння і навички, а саме професійна компетентність, яка на сучасному етапі становлення освіти надасть можливості майбутнім фахівцям бути конкурентноспроможними на світовому і, насамперед, європейському ринку праці.

З огляду на це, наведемо міркування деяких науковців щодо розуміння сутності професійної компетентності майбутнього вчителя. Так, Н. Кузьміна вперше запровадила в науковий обіг поняття «професійно-педагогічна компетентність». На її думку, це система знань і умінь педагога, які виявляються при вирішенні на практиці професійно-педагогічних завдань. Авторка вважає, що компетентність є одним із суб'єктивних чинників продуктивної діяльності фахівця разом з типом спрямованості особистості і рівнем її здібностей [3]. А. Маркова тлумачить професійну компетентність як сукупність всіх суб'єктивних властивостей фахівця, які проявляються у діяльності та забезпечують її ефективність [4].

Поряд з тим, Н. Ничкало під професійною компетентністю вчителя розуміє «гармонійне поєднання знань навчальної дисципліни, методики і дидактики викладання, а також умінь і навичок культури педагогічного спілкування» [8, с. 125]. У структурі професійної компетентності вчителя вона виділяє дві підструктури: діяльну (знання, уміння, навички і здібності особистості, необхідні для здійснення педагогічного діяльності) і комунікативну (знання, уміння, навички необхідні особистості для здійснення педагогічного спілкування).

Ми погоджуємося з думкою М. Кухарева, який вважає, що професійну компетентність педагога правомірно розглядати як високий рівень його професійної підготовки, обумовлений знаннями стратегії продуктивної педагогічної діяльності, її структурних компонентів і критеріїв вимірювання ступеня її продуктивності. Це знання і досвід педагога, здатного прогнозувати можливі результати своєї діяльності, діагностувати їх, аналізувати педагогічну ситуацію і моделювати ефективну систему дій з метою досягнення високих результатів, обґрунтовувати і корегувати власну діяльність [4, с. 42].

На особливу увагу в контексті нашої проблеми дослідження заслуговує окреслення суті професійної підготовки вчителя початкової школи у світлі культурологічного підходу, який дозволяє розглядати цей процес як професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця у площині засвоєння загальнокультурного знання і способів його практичного застосування в умовах поліетнічного середовища. Адже в освітніх процесах необхідно враховувати етнокультурний фактор, створювати умови для пізнання й розуміння культури народів, що проживають поруч, опановувати досвід міжкультурної взаємодії на засадах гуманізму, свободи, рівності й толерантності. Оскільки вчитель початкової ланки освіти є провідником культурного спадку етносів, націй, спільнот, носієм загальнолюдського досвіду, передає його молодому поколінню, він має бути підготовленим до професійної діяльності в багатонаціональному просторі та залучати майбутнє покоління до численних культурних цінностей, традицій, виховувати в душі взаємоповаги, взаємопізнання, взаємозбагачення і співробітництва.

У дослідженнях В. Гриньової, І. Зязюна, Т. Іванової [9], О. Шевнюк [10], Н. Якси [11] підтверджено, що професійну підготовку майбутніх учителів необхідно підсилити за рахунок культурологічної підготовки.

Так, О. Шевнюк визначає професійну підготовку як процес становлення майбутнього фахівця в якості суб'єкта культури, формування готовності до саморозвитку, що забезпечує його інтеграцію у національну та світову культуру. Дослідниця виділяє головну функцію педагогічної освіти, що визначається у перетворенні об'єктивно існуючого культурного досвіду людства у форму суб'єктності в процесі оволодіння професійно-педагогічними знаннями, вміннями й навичками [10, с. 20–21]. Т. Іванова представляє безпосередню культурологічну професійну підготовку педагога як процес, що забезпечує відтворення культурологічних, професійних, соціально-педагогічних і психологічних знань,

умінь, навичок [9]. Н. Якса розглядає професійну підготовку майбутнього вчителя як складну поліфункціональну відкриту педагогічну систему, спрямовану на формування особистості фахівця (його знань, умінь, навичок, особистісних якостей), здатного працювати в системі, що характеризується взаємодією різних культур, готового до професійної діяльності в межах полікультурного освітнього простору на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, діалогу культур та індивідуальної моральної відповідальності в мультикультурному суспільстві. Дослідниця зазначає, що професійна підготовка майбутнього педагога покликана сформувати власну соціокультурну самосвідомість фахівця, його місце і статус у культурному просторі, суб'єктом якого він є [11, с. 35–36].

Отже, з огляду на представлені підходи з проблеми дослідження, ми розуміємо професійну підготовку майбутнього вчителя початкової школи як організований, цілеспрямований, системний та динамічний процес взаємодії його учасників (викладачів та студентів), спрямований на формування особистості фахівця (оволодіння майбутнім вчителем початкових класів сукупністю професійних знань, умінь, навичок та розвиток особистісних і професійно значущих якостей), що сприяє забезпеченню його готовності до успішної педагогічної діяльності й здатності кваліфіковано вирішувати професійні завдання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема підготовки педагогічних кадрів нової генерації в контексті гуманізації і демократизації освіти в Україні постає зараз особливо гостро, а обраний шлях до європейської і світової інтеграції вимагає запровадження якісних змін у системі підготовки майбутніх фахівців. Так, відповідно до сучасних вимог сьогодення, вища педагогічна освіта покликана забезпечити підготовку вчителя, зорієнтованого як на розвиток особистості кожного учня, так і на власний особистісний, професійний, загальнокультурний розвиток і самовдосконалення; готового і здатного ефективно здійснювати професійну діяльність у змінних умовах. Тому ми вважаємо, що модернізація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з огляду на окреслені підходи надасть можливість на новому рівні підвищити якість вищої педагогічної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів указаної проблеми. Доцільним та перспективним може бути вивчення питань, пов'язаних з виявленням педагогічних умов, які будуть сприяти підвищенню якості професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / Валентина Миколаївна Гриньова. – Харків : Основа, 1998. – 300 с.
2. Зязюн І. А. Процеси модернізації сучасної педагогічної освіти в Україні / І. А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія : пол.-укр. журн. / за ред. Т. Левовацького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Нічкало. – Ченстохова ; К., 2006. – Вип. VIII. – С. 105–115.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного образования : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / Н. В. Кузьмина. – СПб., 1998. – 41 с.
4. Кухарев Н. В. Формирование и стимулирование профессиональной компетентности педагога – одна из важнейших акмеологических проблем / Н. В. Кухарев // Адукацыя і выхаванне. – 1996. – № 8. – С. 37–51.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – 308 с.
6. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя : зміст та організація / Олексій Григорович Мороз. – К., 2007. – 166 с.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2004. – 112 с.
9. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : монография / Т. В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
10. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.Л. Шевнюк. – К., 2004. – 452 с.
11. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону : монографія / Н. В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.